

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

PEDAGOGIK YO'NALISHDAGI TALABALARNING HUQUQIY KOMPETENSIYALARI MUHIM XUSUSIYATLARI

Abdullayeva M.R.

*Urganch davlat universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası
mustaqil tadqiqotchisi*

Tayanch so'zlar: pedagogik yo'nalish, talaba, huquqiy kompetensiya, shakllantirish, metodika, bo'lajak o'qituvchilar, kognitiv ta'lim-tarbiya jarayoni, loyihalashtirish, o'qituvchi, shaxsiy taraqqiyot.

Ключевые слова: педагогическая направленность, студент, правовая компетентность, формирование, методика, будущие педагоги, познавательный учебно-воспитательный процесс, проектирование, педагог, личностное развитие.

Key words: pedagogical orientation, student, legal competence, formation, methodology, future teachers, cognitive educational process, design, teacher, personal development.

Резюме:

Mazkur maqolada pedagogik yo'nalishdagi talabalarning huquqiy kompetensiyasini shakllantirish metodikasi, bo'lajak o'qituvchilar huquqiy kompetensiyalarini shakllantirishda kognitiv ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirishda birinchi navbatda, o'qituvchilarning shaxsiy taraqqiyotlarini ta'minlash nazarda tutilishi haqidagi fikrlar bayon qilingan.

Резюме:

В данной статье изложена методика формирования правовой компетенции студентов педагогического направления, высказаны соображения о том, что при проектировании познавательного учебно-воспитательного процесса формирования правовой компетенции будущих учителей в первую очередь предполагается обеспечить личностный прогресс учителей.

Summary:

This article describes the methodology for the formation of the legal competence of students of the pedagogical direction, and suggests that when designing the cognitive educational process of forming the legal competence of future teachers, it is primarily intended to ensure the personal progress of teachers.

Zamonaviy davrning o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu inson huquqlari, shaxsiyati va uning sivilizassiya asoslari doimiy ustuvorlik bilan jamiyatda tez sur'atda rivojlanishidir, Sivilizatsiyalar jarayonida qadriyatlar, g'oyalar, ilm-fan bilan bir qatorda, san'at, ta'lim va huquq eng muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

Bugungi kunda jamiyatning asosiy ustuvor vazifalari, ehtiyojlaridan biri ta'lim tizimining bitiruvchisini sifatli yetuk kadr sifatida tayyorlashdir. Ta'lim

tizimining asosiy vazifasi bo'lgan insonni o'qitish va tarbiyalash doimiy o'zgarishlarga uchraydi. Butun tizimni huquqiy sohada global modernizatsiya qilish, turli xil miqyosda ta'limdagi innovatsion jarayonlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi tub o'zgarishlar rivojlanishidan tortib ta'lim muassasalari ichidagi mahalliy qayta qurishgacha bo'lgan individual innovatsiyalarni joriy etishni huquqiy baza sifatida qat'iy talab etadi.

Bu shuni anglatadiki, ta'lim tizimiga rahbarlik faoliyati ko'rsatayotganda ijtimoiy - huquqiy munosabatlarni tartibga solish holati har qanday ijtimoiy jamoaning ta'lim faoliyatini, jamiyat yoki davlat ijtimoiy jihatdan tartibga solishga ehtiyoj mavjuddir. tartibga solishga erishiladi. sifatida - ma'lum standartlar, ijtimoiy ishtirokchilarning xulq-atvori namunalari, standartlari, modellari aloqa va individual. Ijtimoiy tartibga solish normalari jamiyatdagi munosabatlar - huquq, axloq, urf-odatlar, urf-odatlar, siyosiy, iqtisodiy, jamoat tashkilotlari va boshqalar. – quyidagilar ta'lim sub'ektlarining munosabatlarini tartibga soluvchi normalar.

Respublikamizda yosh avlodni har tomonlama barkamol va yetuk shaxs sifatida voyaga yetkazishda ta'lim tizimining o'rni nihoyatda katta. So'nggi yillarda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish yo'lidan borayotgan Hozirgi kunda huquqiy ong hamda huquqiy komponentni rivojlantirish dolzarb muammo hisoblanadi. Yoshlarning huquqiy ongi va huquqiy komponent darajasi mamlakatning rivojlanishi va istiqbolini belgilab beradi.

Huquqiy davlat sharoitidagi kasbiy faoliyatga fuqarolar huquqlari va erkinliklarini bilish va rioya qilish, fuqarolik jamiyati manfaatlarida axloqiy va huquqiy, joiz va nojoiz xulqning o'zaro nisbatini to'g'ri aniqlash xosdir. Jamiyatdagi huquqiy fe'l-atvor asoslariga siyosiy-huquqiy va falsafiy tafakkur klassiklari T.Gobbs, M.Veber, A.Kamyu, N.Makkiavelli, Sh.L.Monteske, L.I.Petrajiskiy, J.-J.Russo, B.Spinoza, B.C.Solovev, S.L.Frank, Sitseron, V.F.Shelling, A.Shopengauer va boshqalarning ilmiy tadqiqotlari natijasida metodologik asos yaratilgan.

Globalashuv jarayoni avvalgidek huquqiy mukammallikdan uzoq, lekin qonunlar bilan mustahkamlangan, hamma qabul qilgan me'yorlarga rioya qilishni taqozo qiladi. Ayni paytda ijtimoiy tizimlarni, xususan, bunday tizimlarga ta'lim ham kiradi, rivojlantirish qonunning nafaqat rasmiy tomoniga, balki uning mohiyatiga ham amal qilishni talab etadi, bu prognostik ta'lim berishni, ilgarida boruvchi tajribaga qaratilganlikni ta'minlaydi.

Pedagogik yo'nalishda tahsil olayotgan talabalarning huquqiy bilimdonligi ta'lim jarayonining turli xil munosabatlarida muvaffaqiyatli qatnashishni ta'minlashni nazarda tutadi. Shuning uchun ham "ta'lim berish huquqiy

munosabatlari” va “ta’lim sohasidagi huquqiy munosabatlar” tushunchalarini farqlash lozimdir. “Ta’lim sohasidagi huquqiy munosabatlar” tushunchasi jamiyat va davlatning har qanday predmet - amaliy faoliyati kabi kompleks xususiyatga ega ta’lim sohasida mavjud bo’lgan barcha turdagi huquqiy munosabatlarni tavsiflaydi, unga tegishli munosabatlar deyarli hamma huquq tarmoqlarining me’yorlari bilan tartibga solinadi. Masalan, “ta’lim berish huquqiy munosabatlari” tushunchasi ta’lim berish huquqining bevosita predmetini, huquq tizimining mustaqil tarmog’i sifatida uning negizini tashkil etadi va huquqiy munosabatlarni belgilab beradi. Ta’lim berish huquqiy munosabatlarining obyekti shunchaki bilimlar, ko’nikmalar va malakalar emas, balki faqat saviyasi davlat ta’lim standartlariga mos keladigan, o’qish jarayonida egallangan bilimlar, ko’nikmalar va malakalar majmuidan iboratdir. Bunda ta’lim oluvchini yakuniy attestatsiyalash davomida aniqlanadi va belgilangan ma’lumot to’g’risidagi hujjatlar bilan tasdiqlanadi. Ma’lumki, ta’lim berish huquqiy munosabatlarining subyektlari tarkibi, bir tomondan, ta’lim oluvchilarni, tarbiyalanuvchilarni, bir qator hollarda esa ularning qonuniy vakillarini ham, ikkinchi tomondan, ta’lim muassasalarini, ularning pedagog xodimlarini va boshqa ishchilarini nazarda tutadi.

Keyingi yillarda bo’lajak pedagogning huquqiy tayyorgarligini A.C. Anikina, C.B. Gurin, Yu.V. Yeroxina, S.A. Kupriyanova, M.V. Motexina, N.R. Nuriaxmetova, P.A. Musinov, O.Yu. Nazarova, S.A. Rudix, Ye.A. Russkix, N.M. Shibanova va T.I. Shamovalar tadqiqotlarida o’rganilgan.

Pedagogik jarayonning turli xil jihatlarini o’rganar ekan, olimlar huquqiy bilimlar, huquqiy komponent, huquqiy ong, huquqiy bilimdonlik, huquqiy malakalar kabi tayanch tushunchalarni turlicha ifodalaganlar. Huquqiy bilimdonlik tushunchalar sohasining tayanch ta’rifi huquqiy komponentdir. “Huquqiy komponent – bu huquqni bilish va tushunish, uning talablarini, o’z faoliyatida huquqni o’zlashtirishning individ tomonidan sub’ektiv tarzda shakllantirilgan darajasi bo’lmish individual huquqiy komponentni ongliravishda ado etish”. Mana shu tadqiqotning o’zida aniqlanganki, bo’lajak pedagogda shakllangan huquqiy bilimlarning birinchi darajali ahamiyati va yuqori darajasi rivojlangan huquqiy ong, huquqiy komponent, huquqiy dunyoqarash, huquqiy mas’uliyat, ijodiy tafakkur va huquqiy-kasbiy bilimdonlik mavjud bo’lishini taqozo qiladi.

Huquqiy komponentning tuzilishi asosiy unsur sifatida o’z ichiga huquqiy ongni, ya’ni huquqqa va uning qo’llanishiga nisbatan yuridik bilimlar, baholash munosabatlari shaklidagi huquqiy voqelikni, yuridik jihatdan ahamiyatli vaziyatlarda inson fe’l-atvorini tartibga soluvchi huquqiy munosabatlar va

qadrlash maqsadlarini aks ettiruvchi huquqiy ijtimoiy, guruhiy va individual ongni o'z ichiga oladi.

Pedagog huquqiy komponenti darajasini uning huquqiy bilimlari, ko'nikmalari, huquqiy munosabatlari, qadrlash maqsadlari ko'rsatib beradi. Bular quyidagilarda namoyon bo'ladi: pedagog o'z vazifalarini huquq nuqtai nazaridan to'g'ri tushunishida; u yoki bu huquqiy ahamiyatga ega vaziyatlarda pedagogning hatti-harakatlarini tartibga soluvchi huquq me'yorlarini talqin qila olishida; pedagog qonun talablarini aniq bajarishida; ta'lim jarayoni ishtirokchilarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlashida; pedagogik jarayonda ishlatiladigan vositalarni qonun nuqtai nazaridan baholashida; huquqiy jihatdan ahamiyatli muammolarni hal qilish variantini to'g'ri tanlashida [C.B. Gurin, 52]. Huquqiy komponentni egallaganlik to'g'ri huquqiy harakatlarda va malakalarda namoyon bo'ladi.

Kompetentsiyani ko'pgina omillar, xususan, ta'lim, oila, ma'lumot guruhi, ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy, siyosiy yashash sharoitlari, amalga oshirilayotgan faoliyat va boshqalar ta'siri ostida shakllantirish va takomillashtirish global xarakterga ega. Kompetentsiyani o'zlashtirish asosiy maqomga ega bo'lgan muhim kundalik muammolarni hal qilishga imkon beradi. Kompetentsiyani ushbu turdagi takomillashtirish shaxsdan intellektual sohani rivojlantirish xususan, mavhum fikrlash, o'z-o'zini aks ettirish, uning ta'rifi o'z qarashi, o'zini o'zi qadrlashi, tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish va boshqalarni talab qiladi.

Umuman kompetensiya va vakolatlar haqida gapirganda, biz G.P.Shchedrovitskiyning quyidagi qarashlarga asoslanamiz: "Faoliyatni amalga oshirish uchun ta'lim muassasasi bitiruvchisining muayyan sohalarida tayyorgarlik natijasi shaxsiy xususiyatlarining ajralmas tavsifini belgilaydi. Kompetensiya, uning tushunchasida, shaxs yaxshi biladigan va u faoliyat ko'rsatadigan sohada tayyorgarlik predmetidir".

Huquqiy kompetentlik esa davlat tomonidan belgilangan yoki tasdiqlangan umumiy, majburiy, ijtimoiy normalarni bilish, ushbu normalarga amal qilgan holda ulardan to'g'ri foydalanish va shaxsiy hayotda qo'llay olishdir.

Talabalarda tayanch kompetensiyalar asosida huquqiy kompetensiyalarni tarkib toptirishga, kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida zamonaviy yondashuvlarga asoslanib, erishib boriladi. Pedagogik yo'nalishda tahsil olayotgan talabalarda ijtimoiy-huquqiy kompetensiyalarni shakllantirish tamoyillarini quyidagi tarzda izohlash mumkin:

Birinchidan, talabada huquqiy kompetensiyalarning mavjudligi uning umri davomidagi muvaffaqiyatli faoliyatini kafolatlashga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, talaba hayotida shaxsiy harakatlarining yetarlicha tanloviga imkon yaratib, shaxsga xos bo'lgan ijtimoiy rollarni bajarish samaradorligi oshiriladi.

Uchinchidan, talabaning Vatanga, oilaga, insonlarga, tabiatga, qadriyatlarga nisbatan e'tiqodini hamda shaxslararo munosabatlari takomillashib boradi.

To'rtinchidan, huquqiy kompetensiya ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy ma'rifiy, estetik qadriyatlar va o'z-o'zini rivojlantirishda asosiy o'rinda turadi.

Beshinchidan, talabalarda ijtimoiy muhit, oilasi, mahallasidagi jamoaviy munosabatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Oltinchidan, ta'lim muassasasidagi ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim, sog'lom muhit, o'qituvchilarning kasbiy darajasi ham e'tiborda bo'lishi lozim.

Yettinchidan, talabalarining hayotiy qadriyatlarini aniqlash, ochiqlik, bag'rikenglik, o'zaro mehr-oqibatlilik, axloqiy fazilatlar, hayotiy maqsadlar, kasb

tanlash motivlari, o'z-o'zini tarbiyalash, ijtimoiy harakatchanlik va faollik kabi

omillar e'tiborga olinishi maqsadga muvofiq.

Biz ta'lim jarayonida talabalarda huquqiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikalarini izlab topishga harakat qildik va ta'limning turli interfaol usullarini tajribamizda qo'lladik. "Pedagogika" fanini tashkil etishda quyidagi interfaol o'qitish shakllaridan foydalandik:

- 1) o'qituvchi – talaba (juftlikda ishlash);
- 2) o'qituvchi - talabalar guruhi (jamoada ishlash);
- 3) talaba - talaba (juftlikda ishlash);
- 4) talaba - talabalar guruhi (guruh yoki kichik guruhda ishlash)
- 5) talabalar - talabalar guruhi (kichik guruhlarda ishlash)

Bizga ma'lumki, pedagogik faoliyat huquqning faqat ayrim jihatlariga duch kelishi sababli, bo'lajak pedagoglarning kasbiy-huquqiy malakalari tadqiq qilinadi va ular bo'lajak pedagogga talabalarni huquqiy tarbiyalash, huquqiy o'qitish va mustaqil huquqiy ta'lim olish bo'yicha masalalarni hal qilishda bo'lajak kasbiy faoliyati uchun zarur bo'ladigan tayyorgarlik hamda umumpedagogik va huquqiy qobiliyatlarning o'ziga xos xususiyatlarni aniqlashda yordam beradi.

Xulosa o'rinda ta'kidlash lozimki, fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy komponentining rivojlanganligi mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganligining isbotidir. Globalalashuv sharoitida mamlakatning har bir a'zosi o'z huquq va burchlarini hamda mas'uliyatini puxta bilishi, buni hayotiy ehtiyoj sifatida anglamoqi

muhim komponentlardan biri hisoblanadi. Bunda yoshlarning tafakkur va dunyoqarashi, huquqiy komponent darajasi bevosita huquqiy komponent tushunchasi bilan bevosita bog‘liqdir. Biz tadqiqot ishimizni amalga oshirish jarayonida mavjud adabiyotlarni o‘rganish va tahlil etish natijasida, “huquqiy ong”, “huquqiy komponent” tushunchalari talabalarda, bo‘lajak pedagoglarda vatanparvarlik tuyg‘usi masalalari dunyo faylasuflari, pedagog va psixolog olimlari tomonidan turli yo‘nalishlarda o‘rganilganligini aniqladik.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020- yil 23- sentyabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risidagi” Qonuni. <https://lex.uz/docs/5013007>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023-yildagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli farmoni. <https://www.lex.uz/uz/docs/-6600413>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8 - oktyabr PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” Farmoni. <https://lex.uz/doss/4415478>
4. Волох, Т. С. Развитие социально-правовой компетентности будущего учителя : на материале педагогических дисциплин : дис. . канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. С. Волох. Омск, 2006. - 182 с.
5. Гурин, С. В. Формирование правовой компетентности будущего учителя в учебно-воспитательном процессе вуза: дис. . канд. пед. наук : 13.00.01 / С. В. Гурин. Мурманск, 2004: - 144 с.
6. Козловцев, М. П. Юридические знания как фактор развития правовой компетентности будущих педагогов: диссертация кандидата педагогических наук : 13.00.01 / М. П. Козловцев. Оренбург, 2007. - 197 с.
7. Левитан, К. М. Юридическая педагогика: учебник / К. М. Левитан. -М. : Норма, 2008. 432 с.
8. Salayeva M.S. Umumiy pedagogika. Darslik.: “Nodirabegim” nashriyoti, – Toshkent 2021. – 598 b.
9. Юридическая педагогика: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция» / Под ред. В. Я. Кикотя, А. М. Столяренко. М. : ЮНИТИ - ДАНА; Закон и право, 2004. - 895 с.